

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Нуждата от тази книга

Всяка книга има нуждата от своята *raison d'être* <причина за съществуването си>. Трябва да има някакво оправдание за положеното интелектуално усилие, трябва тя да претендира, че казва не само нещо ново, но и нещо, което да предизвика читателски интерес, възможна научна полемика. Разбира се, много често това са по-скоро нагласи, отколкото сбъднати реалности и въпреки това, на всяка непубликувана книга ѝ е отнет потенциален живот. Настоящият труд изказва претенцията, че разглежда неизследвана тема, свързана с Добруджа и от двете страни на границата, а именно начина по който румънската художествена литература и публицистика представят междувоенна Добруджа (Южна) със своите природни дадености, етноси, бит и култура. Тъй като това е оспорвана територия между две съседни страни, България и Румъния, и е съдържала смесено население, когато са написани творбите, които ще бъдат разгледани тук, ще бъде, вярвам, от интерес как румънските белетристи и публицисти представят българския етнос, наред с останалите етноси, съставляващи мултикултурна Добруджа.

Множеството краеведски изследвания на Добруджа и от българска, и от румънска страна, са намерили плодотворна почва в проучването на този край с древна история, а що се отнася до литературните изображения на региона, у нас са познати най-вече тези на Йовков. Съществуват обаче редица стойностни текстове, написани от румънски автори, най-вече за места, останали встрани от Йовковото перо. Тяхната огромна стойност се изразява в няколко аспекта: това е *друга* (небългарска литература) за регион, към който и двете страни имат териториални и културологични претенции. Доколкото ние, българите, я считаме за *наша* и я възприемаме като *своя*, я асоциираме литературно с Йовковите

претворявания на този регион. Тази *другост* на текстовете, които ще бъдат разглеждани, предопределя различна литературна традиция и, разбира се, различен писателски натюрел на всеки румънски автор, приложени към регион, считан от българите за *български*. В тази връзка, самото място е *друго* и за румънските писатели, понеже територията не е била никога част от Румъния, преди да бъде анексирана към нея през 1913 г. Тук трябва да се каже, че мястото е *друго* дори за Йовков, който идва от котленския Балкан и който пише произведенията си по същото време, както и тези румънски писатели. Няма никакво доказателство, че по време на престоя им в Добруджа те са се срещали; макар и Йовков да е бил повлиян от румънската литература и да е ценял поне двама от нейните най-изтъкнати представители (Садовяну и Ребряну), той избягва срещи с тях – живее в Добруджа до 1912 г, после е на фронта, а след 1918 г. я напуска и отива да живее във Варна, за да прекара 7 години после в Букурещ като част от българската легация, а последните 10 години от живота си – предимно в София. Това ни връща към друг аспект от румънските литературни и публицистични изображения на региона – избора им на различни места от Йовковите като магическо място за интересни и запомнящи се случки, а именно нещото, което привидно липсва в неговите литературни изображения – морето. Морска Добруджа е тази, в която се развиват събитията, описани в романите на четиримата основни писатели, които ще разгледам: Чела Серги, Михаил Себастиан, Антон Холбан и Еманоил Букуца, а техните романи, частично или изцяло ситуирани в Балчик и Каварна, ни дават изключителна перспектива за огромния литературен потенциал на тези два топоса. Джордже Топърчану, съответно, ще бъде считан за основния нехудожествен източник, чрез военните си мемоари, за пресъздаването на Тутракан. Към забележителните текстови живописци на Добруджа трябва да прибавя и Реджина Мария, чиито описания също ще бъдат разгледани тук.

Публицистичните и литературни произведения, които ще бъдат разгледани в това изследване, ще се считат, следователно, за

писмени и топологически документи, а тяхното разглеждане, анализиране и съпоставяне ще разшири не само литературните ни представи (в широк смисъл на литературата като текст) за Добруджа, но и ще ни спомогне да осъзнаем по-добре какво означава тя за нас, тези, които живеем в нея. Не на последно място, анализирането на споменатите автори цели да засили и интереса от българска страна към тази непозната за повечето българи литературна Добруджа.

2. Методология

Тъй като ключовата дума, предопределяща начина, по който ще се извърши предложеното изследване, е *другост*, настоящият труд предлага да разгледа изцяло *други* (небългарски), румънски, текстове: публицистични (вестници, списания, мемоари, исторически и културологични трудове) и литературни източници (романи), ситуирани в добруджански топоси и да ги сравни с Йовковите изображения на Добруджа. За да разгледа как са представени природните забележителности, бита и културата на мястото, изследването ще се опре на *геокритически* подход, предложен и развит от Бертран Уестфал², т.е. способността на едно място да бъде изразено чрез определен брой текстове, пропити с *човешки пространства* <espaces humaines>, които са показателни за естеството на въобразеното място³. Тези

² Скорошно развитие на пространствения критически подход към литературата по принцип и града в частност е *Геокритицизмът*, чийто основен теоретик е Бертран Уестфал. В ключовото си есе *Pour une approche géocritique des textes* (2000) <Към геокритически подход към текстовете> той полага основите на консистентен подход за изследване на даден топос чрез комбинация от пространствени теории. Идеите на Уестфал се базират върху поредица от френски пространствени теоретици като Фуко (*Другите пространства*), Делюз и Гатари (*Антиедипус*), Башилар (*Поетиката на пространството*), Льофабр (*Да пишем за града* <Writings on Cities>) и други. – Б. а.

³ Още използвано пространно от автора в книгата му *Модерн(истични) изображения на града при Дикенс и Дос Пасос: Прилики, разлики продължителности* (ориг. заглавие: *Modern(ist) Portrayals of the City in Dickens and Dos Passos: Similarities, Differences, Continuities*). Предложеният термин на български е това, което се има предвид под *imagined space*. – Б. а.

пространства⁴ съдържат претвореното пространство от даден автор, генерирано от отношението му към съответното реално място чрез текст. Този *геоцентриран* подход, според Тали „би позволил на конкретно място да послужи като фокусна точка за различни критически практики“ (ix). Тъй като възможността да бъде изчерпано изразяването на дадено съществуващо място би била близка до безкрайност в дадена епоха, предвид потенциално огромния брой текстове, такова изследване не е лишено от своите инхерентни ограничения. В конкретния случай обаче, сравнително малкият брой литературни и големият брой публицистични източници ще предопредели или използването им в съотношение 1:1 за равновесие, или ще бъде даден превес на литературните източници поради техния капацитет да изразяват много по-интензивно случки и човешки взаимодействия, както и тяхната способност да разкриват много по-добре хетеротопичния⁵ характер на конкретно пресъздадено място. Използването на

⁴ Разглеждането на литературата пространствено се базира върху дълга, около 30 годишна, история на пространствените теории, философия, която е по необходимост, интердисциплинарна. Основните предшественици на Уестфал са също французи, като по-известните са Мишел Фуко със *За другите пространства*, Анри Льофабр с *Продукцията на пространството*, Дьо Серто с *Практиката на всекидневието*, Пиер Сансо с *Поетика на града*, Башлар с *Поетика на пространството*, Делюз и Гатари с *Анти-Едип*. Най-новите тенденции в разискването в изследването на пространствата са чрез Едуард Соджа с „История, география, модерност“, който създава понятието *триалектика на пространството: физическо пространство <the physical space>*, *възприетото когнитивно/ ментално възпроизвеждане на пространството <the perceived cognitive/ mental representation of space>* и *действително изпитаното преживяване <the actually lived experience>* (*espace vécu*). Тази характеристика на пространствените теории към съдържанието, а не към обвивката на времето имат съответствие и във фундаменталния труд на Бахтин за *хронотопа*. Уестфал установява система в тези теории и я свързва с литературата (фикция или нон-фикция). Понастоящем геокритиката е признат подход за модерни литературни изследвания, който дава много нови перспективи и прочити на стари и нови текстове. – Б. а.

⁵ Идеята за хетеротопията на пространствата е предложена от Фуко в *Другите пространства* (ориг. заглавие: *Des espaces autres*), т.е. способността на конкретни пространства да бъдат нещо свършено различно от тяхното практическо предназначение. – Б. а.

повече публицистични източници спрямо даден топос ще бъде извършвано единствено за уточняване на преобладаващата позиция, заемана от този тип източници.⁶ Предложеното изследване е иманентно интердисциплинарно и като такова заема от някои от дисциплините, очертани от Ерик Прието, а именно: *културна и социална география и феноменология на мястото* (14), които ще спомогнат за изразяването на геопоестиката и геофилософията, присъщи на региона.

Геокритическият подход съдържа в себе си изследване на пространствата и от тази гледна точка, за настоящето изследване е важна способността на въобразеното (възпроизведено) от автора място да се обвърже с конкретно събитие и така да създаде хетеротопично пространство. В тази насока ще се използват идеите на Малпас в *Топологията на Хайдегер: съществуване, място, свят*⁷, а за възпроизвеждане на усещанията, породени от затворени пространства, също *Поетика на пространството*⁸ на Башлар. Литературните текстове се характеризират от *хронотопи*, основани на идеята на Бахтин за време-пространство и ще бъде интересно да се види в какво се изразяват те като обусловени от взаимодействието на *място, време и събитие*. Под *събитие* трябва да се разбира изключителна и значеща случка, която предопределя по-нататъшното развитие на действието. В този смисъл, такава случка би могло да бъде и изключително описание, съдържащо наситени чувства и преживявания, породено от взаимодействието на *време и място* като част от даден *хронотоп*.

⁶ С цел уеднаквяване на терминологията, както и поради това, че повечето използвани текстове на чужди езици (румънски, английски и френски) или нямат, или не предлагат безпроблемни от терминологична и обща лексикална гледна точка преводи, преводите в цитати ще бъдат извършени от автора, освен ако не е указано друго. – Б. а.

⁷ Използван текст с ориг. заглавие: *Heidegger's Topology: Being, Place, World*. – Б. а.

⁸ Използван текст със заглавие: *The Poetics of Space* (ориг. заглавие: *La poétique de l'espace*). – Б. а.

Както Уестфал забележително отбелязва, „часът е дошъл за съприсъствието на различното, но сега в тишината на Бога“⁹ (4). Време е да преосмислим ефектите на взаимодействието на двата народа – на България и Румъния в една оспорвана Добруджа, като си спестим малко от излишния патос, за да можем да видим какво е произлязло от това. Предложеното изследване, през пространството на изминалото време, ще може да позволи да видим не само какво е представлявало това съжителство тогава, но какво означава за нас сега, да се прочете живеенето ни в разглеждания регион чрез литературата. И тук не става въпрос за познаваемата литературна Добруджа от известните ни интерпретации на Йовковите текстове, а за сравнително изследване, съдържащо много непознати на българите произведения, някои от които са толкова свързани с Добруджа, колкото и текстовете на Йовков. Тяхната заявена принадлежност към мястото създава пространствени напрежения с литературното претворяване на тази област от българския писател. Ключ към разчитането им е осъзнаването първо на факта, че те съществуват, а това ни подсказва, че литературно пресъздаване на един регион не е възможно еднозначно, като възприятието на същия неизбежно минава през литературната му хетерогенност. Направените огромен брой изследвания на Йовковите текстове ни показва, че той е означавал различни неща не само за различните си изследователи, но са се появявали и значителни разлики в критическата рецепция, продукт на променящото се време със своите еволюиращи интерпретационни теории и практики, макар и те да не са оказали особено влияние върху фосилизиращия училищен канон. Всеки нов прочит на Йовков го поставя пространствено в напрежение и с предходни интерпретации. Възприемането му сега неизбежно трябва да отчита съприсъствието на извършените досега изследвания, с пълното осъзнаване, че нито един критически труд не може да бъде

⁹ Използван текст със заглавие: *Geocriticism: Real and Fictional Spaces* (ориг. заглавие: *La Géocritique: Réel, Fiction, Espace*. – Б. а.

дефинитивен. Възприятията за голямата литература се променят и с тях се променя и тя, без да губи от своята големина, резултат от акумулираното рецептивно познание за нея. Можем само да се радваме, че Добруджа ни предлага толкова богати литературни преживявания и че е способна да създаде толкова значима бинационална литература.

Тъй като взаимодействието между съперническите си етноси: българите и румънците в Добруджа е в период, когато Южна Добруджа заема най-югоизточната точка на Голяма Румъния, а българите се намират в друга държава, различна от тяхната – в северната си съседка, предвид предложеното сравнително изследване на румънски източници и един български, ще бъде възможно да се приложат идеите на Едуард Саид за *ориентализма*¹⁰, т.е. по какъв начин румънският етнос гледа на българския и как го определя през призмата на възприемане на един по-западен Ориент, който съдържа ендемичен за по-далечния Ориент етнос – турския. Чрез това, което Саид нарича *хуманистичен* подход: „за целите на осмислящо разбиране и неподправено разкритие“ (xxiii), оставяйки се на впечатленията си от текстовете, авторът ще разгледа непредубедено и ще сравни как се извършва това, като установи какви са приликите и разликите. Когато ще се използват румънски източници, ще се очертае съпоставяне с Йовков и неговото пресъздаване на Добруджа, което ще предопредели и нов йовковски прочит в колониалния контекст на тази литературна бинационалност. Свързаността на румънските художествени текстове почти единствено с Морска Добруджа, освен случая с Тутракан, налага да бъдат разгледани основните топоси, които се съдържат в съответните творби по черноморското крайбрежие и поречието на Дунава, а именно Балчик, Каварна и Тутракан. Добрич (Базарджик), Калиакра и Силистра са споменати бегло в същите текстове и няма да бъдат разглеждани самостоятелно. Друг принцип при сравняването на румънските текстове помежду им, а след това с българските на Йовков, е този

¹⁰ Използван текст с ориг. заглавие: *Orientalism*. – Б. а.

на превода на румънските, както и на всички други използвани небългарски текстове, от един-единствен преводач – автора на настоящето изследване, освен ако не е указано друго. Това се налага поради терминологични недомислици (някои от които ще бъдат посочени), както и от определено транскрибиране на някои от румънските имена от други български изследователи, ползващи по-стария принцип на транслитерацията, вместо по-новия на транскрипцията. Тези неточности не омаловажават ни най-малко техния труд, но придават определена тенденциозност и дори известна странност на проучванията им. Що се отнася до самите румънски и други небългарски текстове, литературните съдържат специфична поетика на изказа, често неуловена и невъзпроизведена с превода, което е вече сериозен проблем, но тази проблематика заслужава отделно изследване – поетиката на превода. Преводачът, независимо от какъв език превежда на български, би трябвало да прочете немалко теория на превода и текстове в оригинал, самият той или тя е желателно да напише свои български литературни текстове (в проза и поезия), да прочете много други вече създадени текстове в превод на български или други езици, да сравни как се прави това от доказани преводачи и на други езици, и така да стигне до определени заключения – едно от които би трябвало да бъде дали въобще да се занимава с тази работа, и едва тогава да създаде свой собствен превод на литературен текст, който да провери изрядно за всякакви неточности преди да предложи за прочит¹¹. Иначе не само ще лиши преводите си от живот, не само ще пропусне да предаде специфичната стилистика и поетика на автора, но може и да създаде проблеми с текстовата рецепция в блаженото си незнание и докосване единствено до това, което Симеон Султанов нарича „литературния епидермис“¹² на дадена творба.

¹¹ Колкото и банално да звучи казаното, съм сигурен, че голяма част от него не е налична преди извършения превод, съдейки по някои резултати. – Б. а.

¹² Виж Султанов, Симеон, *Йовков и неговият свят* (243). Използваният израз от Султанов е свързан с прочита на Йовков от Лаура Баз-Фотидиаде и заключенията, до които достига тази изследователка. – Б. а.

С така поставените основни цели, настоящият труд ще съдържа пет глави.

Глава I: Румънската междувоенна литература и Добруджа, в която чрез публицистични източници ще се представи кратка предистория, като се проследи хронологически как се стига до анексията на Южна Добруджа, ще се очертае модернизирането на румънската държава и литература, аспектите от администрирането на провинцията, касаещи българския етнос, *ориенталистките* елементи в румънското възприемане на българите както и възприятието на Реджина Мария за Добруджа в *Моята страна* и *Историята на моя живот*. Ще бъдат представени нейни ранни описания и впечатления като част от предвоенната хронология на румънската добруджанска литература, ще се споменат основните автори, които ще бъдат разгледани спрямо конкретните добруджански топоси (тяхното кратко представяне се предлага в това Въведение).

Глава II: Балчик: Едно магическо място ще направи хронотопически прочит на произведения на Чела Серги, Антон Холбан и Михаил Себастиан спрямо публицистични източници като *Балчик: Малкият рай на Голяма Румъния*¹³ на Лучан Бойа, *Моята страна*¹⁴ на Реджина Мария, както и *Журнал*¹⁵ на Себастиан като ще очертае до каква степен романите се вписват в представянето, което ни дават като сумирана представа нехудожествените източници. Балчик ще бъде разгледан и като място на непресъхващи спомени (*Произшествието*¹⁶, *Паяжината на паяка*¹⁷ и *Една напразна смърт*). Ще бъдат анализирани конвергентните доминантни хронотопи в *Паяжината на паяка* и пресъздаването на българския етнос в *Божията майка от*

¹³ Използван текст с ориг. заглавие: *Balcic: Micul paradis al României mari*. – Б. а.

¹⁴ Използван текст с ориг. заглавие: *Țara mea*. – Б. а.

¹⁵ Използван текст с ориг. заглавие: *Jurnal 1935-1944*. – Б. а.

¹⁶ Използван текст със заглавие: *Произшествието* (ориг. заглавие: *Accidentul*). – Б. а.

¹⁷ Използван текст със заглавие: *Паяжината на паяка* (ориг. заглавие: *Pânza de păianjen*). – Б. а.

морето¹⁸ на Букуца, както и *лайтмотивните* хронотопи в тези произведения. Ще се разгледат и сравнят морските описания на Балчик, предложени от четиримата автори. Ще се очертае и значението му на контрапункт спрямо столиците София и Букурещ в романа на Серги.

Глава III: Каварна: Груба красота ще разгледа основно романа на Антон Холбан, *Йоана*¹⁹, изобразяващ Каварна като контрапункт на столицата, Букурещ, както и „морския хронотоп“ в този роман, предвид неговата преднамерена статичност. От тази гледна точка, ще се очертаят ефектите, търсени от Холбан в статичното изображение, базирано върху техники на Марсел Пруст. Ще бъде анализирано сравнението, което прави Холбан между Балчик и Каварна, ще се сравнят морските описания на Балчик на Чела Серги и тези на Антон Холбан на Каварна, както и ще се анализира поетиката на затворените пространства при двамата. Ще се съпостави и представянето на българския етнос в романа на Холбан спрямо този на Серги на фона на останалите етноси в двата романа, като се очертае образът на мълчаливеца при Холбан, както и неговият етнически произход.

Глава IV: Тутракан: болезненият спомен ще разгледа военния *документален хронотоп*: основно публицистични източници като *Военни спомени*²⁰ на Топърчяну спрямо налични художествени текстове като *Паяжината на паяка* на Ч. Серги, за да определи как съществува този град в румънското предвоенно и военно въображение. Ще може да се (пре)разгледа отношението между българи и румънци през призмата на колониализма, както и българският етнос в тези произведения. Ще се очертаят приликите и разликите спрямо предвоенния и междувоенния период в анализираните в *Глава I* нехудожествени източници.

¹⁸ Използван текст с ориг. заглавие: *Maica Domnului de la mare*. – Б. а.

¹⁹ Използван текст със заглавие: *Йоана* (ориг. заглавие: *Ioana*). – Б. а.

²⁰ Използван текст с ориг. заглавие: *Memorii de război: Amintiri din luptele de la Turtucoaia / Pirin Planina*. – Б. а.

Глава V: Румънската литература за Добруджа и Йовков ще изпълни ролята на обобщителна глава. Ще се представят основните акценти в Йовковото творчество, касаещи този сравнителен анализ: Добруджа и Румъния. Ще се извлекат основните характеристики и заключения от предишните глави и ще се направят сравнения с литературна Добруджа на българския автор през призмата на реализма като общо репрезентативно пространство за всички автори, като се отчетат съответните отклонения. Ще бъде анализиран хронотопът на морето при всички. Ще се разгледа образът на мълчаливеца при Йовков, Реджина Мария, Серги и Холбан и ще се обобщи неговата етническа принадлежност, както и възможният смисъл или смисли на това негово мълчание. Ще се сравни военната проза на българския автор с *Военни спомени* на Топърчяну. Ще се извлекат изводи за една по-мощна картина на съпоставена Йовкова (българска)²¹ и румънска (колониална) художествена Добруджа, като се определят общите и различните тропи при българския и румънските автори.

3. Кратки творчески портрети: румънските автори и техните произведения

Тази част на настоящия труд представя кратък творчески портрет на разглежданите румънски писатели и техни произведения. Част от *тях* (романите) са преведени на български от автора и в този случай, този портрет е представен чрез адаптиран предговор към българското издание²² с цел да се насърчи прочита на цялото произведение. За тези публицисти и/или романисти, чийто творби не съществуват на български или са преведени от друго, авторът предоставя този портрет въз

²¹ Технически, колониалните аспекти на междувоенна Добруджа се отнасят и за Йовков, тъй като по време на писането на произведенията за нея, тя не е българска. Някои от тези аспекти ще бъдат изведени като характеристики на Йовковото творчество, заслужаващи специално внимание. – Б. а.

²² Предговорите към разглежданите романи са написани от автора на настоящия труд. – Б. а.

основа на общата информация, която съществува за тях и може да се намери на румънски или английски, както и със свои собствени съждения.

3.1. Чела Серги (*Паяжината на паяка*)

Чела Серги (рождено име Чела Маркоф²³) е родена на 22 октомври, 1907 г. в Констанца, умира на 19 септември, 1992 г. в Букурещ, Румъния. Тя е писател, публицист и преводач, един от най-забележителните майстори на прозата в румънската литература между войните. Чела Маркоф приема псевдонима Чела Серги по името на дядо си, Серги Маркоф от български произход. Семейство Маркоф са от стар добруджански род и авторката остава привързана през целия си живот към родния край, като морето оказва силно влияние върху детството ѝ. С началото на Първата световна война, семейство Маркоф е принудено да търси убежище в Браила и липсата на морската шир и разбиващите се вълни оставят болезнени следи върху впечатлителната Чела. След кратък престой, семейството се премества в Букурещ, като малкото момиче е принудено да сменя не само училища, но и градове, и бързо да свиква с нова среда. В столицата следва Право и придобива адвокатска правоспособност през 1931 г.

През 1937 г. в списанието *Ревиста фундациилор* се появява първият фрагмент от романа *Паяжината на паяка*, първоначално озаглавен *Първи недоразумения*, като романът е публикуван в пълния си текст през 1938 г. Дебютът е впечатляващ и творбата е оценена високо от Камил Петреску. Висока оценка получава и от други двама големи румънски класици – Михаил Себастиан и Ливиу Ребряну. Романът на младата авторка излиза с бандерол, където е упоменато, че тримата големи писатели препоръчват тази книга. Известно време Серги живее в Париж, като след 1945 г. публикува статии за списанията *Фемеи*, *Флакара*, *Виаца ромъняска* и др. Прави преводи от френски език: *Харесва ли ви*

²³ Транскрибиране на Marcoff, както се изписва на румънски и както са предадени имената и на литературни персонажи в разглежданите книги. – Б. а.

Брамс? на Франсоаз Саган и *Къща от хартия* на Франсоаз Малешори. През 1950 г. излиза вторият ѝ роман – *Зидовете падат*, който е пренаписан през 1965 г. под заглавието *Книгата на Мирона*, а през 1972 г. излиза като *Мирона*. Следват новели и повести, като през 1970 г. излиза мемоарът *По нишката на паяка*²⁴, в който са разкрити прототипите на повечето от героите на дебютния ѝ роман – Камил Петреску е Алекс. От огромно значение е фактът, че в *Паяжината на паяка* присъстват силно и български градове, както и животът в тях: София, Силистра и Балчик, като последните два са по онова време част от Румъния. Неговите страници ще ни разкрият изключителен психологически анализ на женската душевност с определен феминистичен привкус, модерно топографско пресъздаване на градски бит и среда в редица градове: Букурещ, Браила, София, Силистра, Мангалия, Констанца и Балчик. Тъй като романът е автобиографичен, основната му героиня и разказвач от първо лице, Диана Славу, следва бежанските движения на семейство Маркоф, като така пред нас изникват автентично пресъздаденият бит и култура на споменатите места.

Аспект на романа, който си струва да се спомене, е майсторското вплитане на исторически и измислени персонажи, похват, използван и от съвременния румънски класик Йоана Първулеску в *Животът започва в петък*²⁵ и *Бъдещето започва в понеделник*²⁶. И така Балчик става своеобразен художествен център по смисъла на Орхан Памук от *Наивният и сантименталният писател*²⁷ с художниците, които обезсмъртяват белия град на платно от съответната епоха като Тоница, Григореску, Дъраску и Изер. Това, че тези забележителни художници модернисти са посещавали и прекарвали време в

²⁴ Използван текст със заглавие: *Pe firul de păianjen al memoriei*. – Б. а.

²⁵ Използван текст със заглавие: *Животът започва в петък* (ориг. заглавие: *Viața începe vineri*). – Б. а.

²⁶ Използван текст със заглавие: *Бъдещето започва в понеделник* (ориг. заглавие: *Viitorul începe luni*). – Б. а.

²⁷ Използван текст с ориг. заглавие: *The Naïve and Sentimental Novelist*. – Б. а.

Балчик през войните, е доказан факт, но Чела Серги добавя тяхното енигматично физическо присъствие и дискусии на картините им към магнетизма и магията на този град и по този начин Балчик присъства по един или друг начин на почти всяка страница в романа – като обсъждана картина, впечатляващ спомен, изумително описание, пресъздаден елемент от живота, местен бит. Макар и да разглежда отблизо и други градове в своя роман, можем да кажем, че Балчик е мястото, към което Диана Славу се стреми и към което се завръща – място, където всичко е различно и всичко е ново, магично, приказно.

3.2. Михаил Себастиан (*Произшествието и Журнал*)

Михаил Себастиан (кръщелно име: Йосиф Хехтер) е роден на 18 октомври 1907 г. в Браила, Румъния и умира на 29 май 1945 г. в Букурещ. Той е писател, драматург и литературен критик. Също така е активен публицист, който води музикална рубрика. Михаил Себастиан изучава философия и право в Букурещ. Опитва се да направи докторат по право в Париж, но не успява. После работи като секретар във важна за времето си адвокатска кантора, като самият е пледиращ адвокат. Сътрудник е в списанието *Кувънтул*, където се запознава с Мирча Елиаде, един от бъдещите му приятели. Привлечен е от вълнуващите идеи на интелектуалците от литературния кръг *Критерион*, който включва такива светили като Емил Чоран, Мирча Елиаде и Еуджен Йонеско. В началото на 40-те години на миналия век, му се забранява да работи като журналист, също така му се отнема и лицензът на пледиращ адвокат поради факта, че е евреин.

Произшествието е атмосферен роман от епохата между войните, стилистично повлиян от френските писатели Марсел Пруст и Жил Ренар. Романът също така изпъква на фона на плеядата от класически румънски романи от епохата, експериментирани с цветове, сензуално изображение и психология чрез модерната си конструкция, чиято съвременност е безспорна. Така романът още от първата страница ни въвежда в

изображение на пътно произшествие. Негова жертва е млада жена (Нора) – тя е блъсната от трамвай и намира подкрепа в млад мъж (Паул), който страда от болезнени спомени по друга жена (Ан), с която е в процес на мъчителна раздяла, като надеждата за завръщане към нея е все още жива. В така конструирания любовен триъгълник на Паул ще му се наложи да намери себе си и да преосмисли своите представи за живота в рамките на 20 дни: 18 декември, 1934 – 7 януари, 1935. Това, което прави романа особено привлекателен за българския читател са изключителните живи и конкретни описания на големия град (Букурещ) и по-малкия град (Брашов), както и планината в околностите, пресъздаването на противопоставянето на двете жени в живота на младия мъж, преображението на човека чрез спорта, силното усещане за съпреживяване със самотния персонаж и не на последно място, непрекъснатият полъх на морето от спомена, както и претворен в изкуството на картината, от емблематичен за България и Румъния курорт – Балчик. *Журнал* е друго емблематично произведение на Себастиан – писателски дневник, който той води между 1935 г. и 1944 г. Този изключителен текст е мащабен документ от епохата, който ни предлага и разкриващи отметки-импресии за Балчик, наред с много други. Написан на живия интелегентен език на Себастиан, текстът е интересен и увлекателен и днес.

В един ден, като всеки друг, вторник, 29 май, 1945 г., в 14.00 часа, писателят, драматургът и преподавателят Михаил Себастиан отива към университета в Букурещ. Това е ден, в който му предстои да изслуша лекция за Балзак. В 15.00 часа пресича към трамвайната спирка на църквата „Сфънтул Николае“ по булеварда „Реджина Мария“, където по ирония на съдбата, след преживяване на антисемитизма и Втората световна война, и подобно на своите литературни герои, които претърпяват произшествия, за да се докоснат по-силно до често враждебния заобикалящ човешки свят, е блъснат от камион. Четвърт час по-късно, авторът умира по нелеп начин само на 38 години, оставяйки

ни своя най-завършен от естетическа гледна точка роман и невероятен дневник.

3.3. Антон Холбан (*Една напразна смърт*²⁸ и *Йоана*)

Антон Холбан е роден на 10 февруари 1902 г. в Букурещ, Румъния и умира на 15 януари 1937 г. в същия град. Той е писател, есеист и литературен критик. Син е на Георге Холбан, офицер, и на Антоанета Ловинеску, племенник на литературния критик Еуджен Ловинеску. След раздялата на родителите си, продължава образованието си във Фокшани и Букурещ, където завършва гимназия. Записва се във Филологическия факултет на Университета в Букурещ със специалност „Френски език и литература“. Започва да пише докторат по литература във Франция, който продължава в Румъния, но не успява да го завърши. Между 1928 г. и 1932 г. е преподавател по френски език в гимназия в Галац. Умира в резултат от неуспешна операция на апандисит.

Една напразна смърт е роман, който ни представя разказвача от първо лице, Санду, като действието се развива основно в две държави – Франция и Румъния. От особено значение за този роман, както и за *Йоана*, е раздялата между двамата влюбени и последствията от нея. По-ранния роман Холбан определя като *динамичен*, като раздялата между Санду и приятелката му Ирина обърква планове на разказвача да се наслади с пълна сила на това, което предлага най-романтичната европейска столица, Париж. Културните паметници, които Санду вижда, не могат да задържат вниманието му, те се появяват като мимолетни докосвания до един друг свят, докато героят се улавя, че потъва изцяло в спомена, свързан с Ирина в Румъния. При липсата на физически контакт между двамата влюбени, отделни сцени, извикани в съзнанието на разказвача, са подложени на щателен анализ, писма и дневник допълват реконструирането на

²⁸ Използван текст със заглавие *Една напразна смърт* (ориг. заглавие: *O moarte care nu dovedește nimic*). – Б. а.

отношенията им. *Йоана* е определена от автора като *статичен* роман. Разказвачът е отново Санду, а повествованието върви в първо лице, както и в *Една напразна смърт*. Тук действието се развива в Каварна между войните и разказвачът се е събрал със своята любима, Йоана, след тригодишна раздяла. От тази гледна точка, *Йоана* допълва психологически ситуацията от първия роман, тъй като двамата герои могат да обсъждат случилото се и да търсят смисъла му. След като те не са разделени повече, не е необходимо да се извървява физическия път от единия до другия, но въпреки това, остава емоционалният път така, че да стигнат истински един до друг, като отново са длъжни да стигнат и до себе си, което е смисълът на тези опити за мост между мъжката и женската психика.

И двата романа на Холбан постигат изключителна модерност и в уметелото примесване на психологически анализ с фино маркиран пътепис. Прави впечатление фактът, че докато Париж и Букурещ са описани съвсем оскъдно, Каварна получава солидни штрихи и застава пред нас живо със своя бит и култура и най-вече със своето море, което в *Йоана* получава многобройни красиви художествени скици. Друга, много важна тема при Холбан е смъртта като кулминация на човешкия живот. Младият автор е силно привлечен от нейното тайнство и тя заема ключова роля и в двата романа. В своеобразна естетика на смъртта, Холбан съотнася поведението на героите приживе със смъртта на другите и тяхната собствена смърт – реално осъществена или въобразена в текста. Тази обсебеност е изглеждала и може да изглежда морбидна за някои читатели и литературни критици, но предвид ранната кончина на автора, няма как да не я видим като силно предчувствие и предвещание на собствената му смърт – Холбан умира 3 години след публикуването на *Йоана*, на 35 години.

3.4. Еманоил Букуца (*Божията майка от морето и Балчик*)

Еманоил Букуца е роден на 27 юни 1887 г. в Болинтин-Дял, Гюргево, Румъния и умира на 7 октомври 1946 г. в Букурещ, Румъния. Той е писател, есеист и библиограф, член-кореспондент на „Академия Ромъна“. Завършва Факултета по Литература и Философия през 1911 г., като специализира немски език и литература в Букурещкия университет. Занимава се активно с етнография и фолклор, история на литературата, пише поезия и поетични романи. Букуца е основателят и директорът на списанието *Боабе де гръу* между 1930 г. и 1935 г., като постига признаването на етнологическата фотография като достоверен документ.

През 1930 г. излиза романът му *Божията майка от морето*, а през 1938 г. романът *Черната коза*. Автор е и на сборници с поезия и етнографски изследвания, едно от които е за Балчик. На българската публика авторът не е познат със свои преводни творби, а с културната си трансгранична дейност между 1930 г. и 1932 г. Той е този, който още през 1929 г. предлага на българите да се построи мост през Дунава. Букуца се обявява за радетел за румънско-българското приятелство и неслучайно е и един от малкото, които реагират на подтика на балчишкото кметство да се създава румънска литература за Балчик по време на владението на Южна Добруджа от Румъния. Когато излиза романът му *Божията майка от морето*, е един от малкото намиращи се румънски писатели в Балчик, които правят това. Интересното в тази ситуация е, че пише романа си, ситуиран в Балчик, докато самият той се намира постоянно в Балчик, с което написва това, което може да се определи като „производствен роман“.

Тази негова творба е силно маркирана от етнографска информация, което се отразява на стройното развитие на сюжета. Това е и един от малкото румънски романи в периода, който

съдържа персонажи от българския етнос с по-основна роля. За него Джордже Кълинеску отбелязва: „Той е първият интимист в истинския смисъл на думата, поет, който пее за собствената си малка вселена“²⁹. За съжаление, *Божията майка от морето* днес принадлежи на забравата за разлика от другите произведения, които ще се разгледат тук, част от временното забравяне на Балчик след връщането му на България. Предвид ситуирането му изцяло в този град, романът остава важен литературен и етнографски документ за една отминала епоха.

3.5. Реджина Мария (*Моята страна и Историята на моя живот*)

Мари Александра Виктория, още известна като Мария Единбургска, е родена на 29 октомври 1875 г. в Истуел Парк, Великобритания и умира на 18 юли 1938 г. в Пелеш, Синая, Румъния. Тя е родена британска принцеса и умира румънска кралица. Нейна майка е Мария Александровна Саксбурготска и по този начин е част от руската царска фамилия Романови. Неин баща е Алфред Ърнест Албърт Саксбурготски, член на британското кралско семейство. По бащина линия е внучка на британската кралица Виктория, а по майчина – на руския император Александър II.

Ранните си години Мари прекарва в Кент, Малта. Тя е избрана за бъдеща съпруга на Принц Фердинанд от Румъния, явният наследник на Крал Карол I през 1892 г. Принцеса Мари, която става Реджина Мария (Кралица Мария) придобива бърза популярност сред румънския народ. По време на Първата световна война, тя и дъщерите ѝ оказват медицинска помощ като милосърдни сестри за ранените войници или засегнатите от холера край границата с България³⁰ и по-късно в румънска Молдова. С формирането на Голяма Румъния на 1 декември 1918 г., Мари

²⁹ Виж Călinescu, George. *Istoria Literaturii Române. Compendiu* (339) – Б. а.

³⁰ Информация за това в *Историята на моя живот*, където описва живо страданията на засегнатите (2:438-442) – Б. а.

става кралица на цялата огромна територия. След смъртта на съпруга си, Реджина Мария не участва в регентството над сина си Михай и през 1930 г. най-големият ѝ син, Карол II узурпира престола, като лишава майка си практически от действителна политическа власт. Румънската кралица намира покой в построяния от нея бахайски замък, известен в България като „Двореца“ в Балчик, тогава под румънска власт. Нейното голямо желание е той да запази своя уникален ориенталски облик и тя не позволява да се издигат високи сгради приживе. През 1937 г. се разболява от цироза и умира на следващата година.

Реджина Мария, освен политическите си ангажименти, е и голям почитател на изкуствата. Самата тя е и писател. В известната своя автобиографична книга *Моята страна*, издадена през 1916 г. описва пътуванията си из румънските земи, тя е автор и на други публикувани книги, сред които *Историята на моя живот*³¹ в три тома, рецензирана от Вирджиния Улф. С роден английски език, тя говори гладко и пише свободно на още няколко европейски езика, включително румънски, който заобичава. Част от впечатленията ѝ са свързани с Добруджа и Балчик, нейната лятна резиденция, място, в което се влюбва и където се чувства истински щастлива, а описанията ѝ на Добруджа са сред най-добрите, които някога са правени от българи и от румънци.

3.6. Джордже Топърчану (*Военни спомени*)

Джордже Топърчану е роден на 20 март 1886 г. в Букурещ, Румъния и умира на 7 май 1937 г. в Яш, Румъния. Той е поет, автор на разкази и мемоари. Роден в столицата, Топърчану започва училище в града и след това се мести в хълмистата област Арджеш, където развива вкус към теми, свързани с природата. След като завършва гимназия, посещава Букурещкия университет, където учи Право и после Литература, без да завърши нито едно от двете най-вече поради неорганизирания си промискуитетен начин

³¹ Използван текст със заглавие: *Povestea vieții mele* (ориг. заглавие: *The Story of My Life*) – Б. а.

на живот и консумация на алкохол. Литературният му дебют е през 1905 г., когато публикува първите си стихове в неделни вестници и списания. През 1909 г. успява да публикува стихове във важни периодични издания като *Саманаторул*. През 1911 г. се мести в Яш по покана на Гарабет Ибрайляну и става главен редактор на *Вяца Ромъняска*. Година по-късно се оженва за млада учителка, Виктория Луга. Въпреки че са силно влюбени един в друг, бракът им започва скоро да се руши поради женкарството и алкохолизма му.

По време на Първата световна война, Топърчяну е мобилизиран и после попада в плен по време на Битката за Тутракан, както и Тоница. През септември 1916 г. е държан в лагер за военнопленници от българите до края на войната през 1918 г. След завръщането си, Топърчяну публикува няколко тома военни спомени, като един от тях е озаглавен: *Спомени от България*. На български е преведен един от томовете му под заглавие: *Мемоари на един военнопленник*. Военната меморабилия на Топърчяну се цени високо заради стилизираното пресъздаване на случилото се по време на войната, както и заради човешкото, което авторът успява да види в една нечовешка ситуация и наистина военните му описания са разтърсващи. В своите спомени от дните си на пленничество, той описва и редица комични ситуации, с което придава определен литературен облик на тези свои мемоари, както и ги родее с военни романи като *Храбрият войник Швейк* на Хашек и *Параграф 22*³² на Хелър. По време на престоя си в плен, сержант Топърчяну успява да промени отношението си към българите – стига до заключението, че не са всичките „жестоки и зли“, както е вярвал преди, несъмнено резултат от интензивно четене на румънската предвоенна и междувоенна преса.

През 1936 г. се разболява от рак на черния дроб, но въпреки тежкото си състояние, основава заедно със Садовяну и Григоре

³² Използван текст с ориг. заглавие: *Catch 22*. – Б. а.

Попа списанието *Ънсемнъри йешене* в последно творческо усилие. Пролетта на 1937 г. го заварва в санаториум във Виена, откъдето изпраща статия в подкрепа на Садовяну, който е обвинен във „вестникарски хулиганизъм“. Статията е публикувана посмъртно, след като Топърчану се завръща в Яш и умира същата година през месец май.

3.7. Лучан Бойа (*Балчик и Как се румънизира Румъния?*)

Лучан Бойа е роден на 2 февруари 1944 г. в Букурещ, Румъния и е виден румънски историк, който пише изключително в сферата на историята на идеите и на въображението. Бойа публикува както на румънски, така и на френски език. Бойа произлиза от семейство на италиански имигранти в Румъния. През 1962 г. Бойа заема първото място във Факултета по История. Макар ѝ да се счита за отявлен антикомунист, в 4-тата година от следването си в университета, се записва като член на Румънската комунистическа партия (РКП). Бойа обяснява това свое решение с желанието си да има университетска кариера, което зависи и от политическата му обвързаност. Прави докторат за Еуджен Броте. През 1977 става лектор, което включва и функции на инспектор. През 1980 г. – 1990 г. е генерален секретар към Международната комисия за история и историография, което му позволява да пътува често на запад. След 1990 г. става професор в Историческия факултет в Букурещ.

Бойа пише около 40 историографски студии на балканска и румънска тематика, както и митология. На български е преведена книгата му *Балчик: Малкият рай на Голяма Румъния*. Книгата му, както и повечето други негови книги, са написани в интригуващ задушевен стил на разказване в жанра „Нов историцизъм“, подобно на стила на писане на Цветан Тодоров, например в *Непокорни*, в който обсъжданите исторически личности почти се превръщат в литературни персонажи. Разбира се, „почти“ е ключовата дума, защото те просто са представени по завладяващ начин на читателя, като същият може да се наслади на истински

интересно историческо четиво. Бойа е добре познат и на българските краеведи за Добруджа, които оценяват неговият често ироничен непредубеден подход в дискутирането на два ключови мотива за българската история: доколко е *румънски* Балчик и доколко самите румънци могат да се считат за наследници на латините и римляните.

Със своя културологичен подход, Бойа отваря нови хоризонти на интерпретация на историята и макар и не всеки да получава отговорите, които търси за историята чрез Бойа, със сигурност знанията му по задаваните от него въпроси ще бъдат значително по-големи от преди прочита на съответните книги. От огромно значение за читателя е изчерпателната подготвеност на Бойа в обработката на проучената информация, както и огромният брой референции, които могат да бъдат отправни точки в бъдещи изследвания. От тази гледна точка, трудовете на Бойа са изключително ценни не само за румънската публика, но и за всички читатели, които искат да прекарат интересни моменти с историята и митологията. Международното признание на Бойа като учен е потвърдено с множество международни награди от по-близки и далечни страни – например Унгария и Германия.